

Javíthatatlanok?

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje

A kriminálpedagógiai fejlődés főbb állomásainak és a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés alakulásának vázlatos áttekintése témám szempontjából feltétlenül indokolt, mert ez a folyamat alapvetően meghatározta a jelen korrekciós elméletét és gyakorlatát. Megítélésem szerint a hazai börtönügy alakulásának lényegi állomásait is fel kell vázolni, hiszen a különböző törekvések korrekt elemzéséhez nélkülözhetetlen, hogy azok a megfelelő intézményi kontextusba kerüljenek. Ennek érdekében szerkezetileg azt a megoldást választom, hogy a kriminálpedagógia fejlődésének bemutatásához igazodva teszem meg az intézményi kitekintést. Mivel a büntetés-végrehajtás alapvetően végrehajtó szervezet, így elkerülhetetlen, hogy egyes esetekben a törvények, illetve jogszabályok szolgáljanak „mérőködként”.

Az elemzés előtt azonban a jelen témakör megközelítésének alapgondolatát kívánom egyértelművé tenni: szakmai véleményem szerint a fogvatartottak intézeti életének pusztán adminisztratív irányítása, a „börtönélet” szervezése, vagy a „rabokkal” történő foglalkozás önmagában nem elegendő ahhoz, hogy az adott tevékenységet büntetés-végrehajtási korrekciós nevelésnek minősítsük. Ezen kizárólag olyan pedagógiai eljárást értek, amely a fogvatartottak társadalmilag elfogadott, de egyénileg is eredményes magatartás- és tevékenységformáinak kialakítására, valamint a már meglévő pozitív tulajdonságok és viszonyulási formák tudatosítására és elmélyítésére irányul. (Bábo-

sik meghatározásából kiindulva, 1994, 8. p.) Ha az első két kritérium (tehát a társadalmi elfogadottság/értékesség, illetve az egyéni eredményesség) bármelyike sérül vagy háttérbe szorul, akkor már nem fogadom el az eljárás nevelésként történő minősítését.

Ezzel természetesen nem azt állítom, hogy a rabok segítésének, támogatásának igénye a történelem során már évszázadokkal ezelőtt ne fogalmazódott volna meg. Legősibb formája a fogházmisszió, de például a rabsegélyezés intézménye is régi gyökerekkel bír: a börtönben sínylődők élelmezése, ruházása és lelki gondozása az ókorban és a középkorban a kegyesség és jótékonyság kategóriájába tar-

tozva, az egyház által is ösztönözve beépült a szegénygondozással kapcsolatos tevékenységek közé. Nem jelentett azonban többet ennél. (Mezey, 1996.)

Ezeket a kezdeményezéseket, és számos későbbi törekvést (például segélyezés, patronázsmozgalmak, karitatív programok, szakképzés stb.) azonban határozottan meg kell különböztetni a tényleges büntetés-végrehajtási korrekciós neveléstől. Ez utóbbi tevékenység célrendszerével, valamint alkalmazott módszereivel szemben „pedagógiai önvédelemből” rendkívül szigorú követelményeket kell támasztani.

Álláspontomat azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert a korrekciós neveléstörténeti irodalom több szerzője (Balogh-Pál, 1975; Pál, 1976; Gáfor és munkatársai, 1989) a „büntetés-végrehajtási nevelés” fogalmát olyan korszak gyakorlása alapján értelmezte, illetve definiálta, amikor a fogvatartottakra irányuló hatások tartalmukban és módszereikben is távol állnak a pedagógiától, továbbá munkásságuk olyan időszakra esett, amikor a szakmai szempontok fölé emelkedett a napi politikai akarat. Ez tükröződik meghatározásaikban is.

Nemcsak szakmai szempontból, de etikailag is hiba lenne a nevelés céljának, szerepének és folyamatának olyan korszerű megközelítését számon kérni az említett szerzőktől, amelyeket nem is ismerhettek, vagy szakmai meggyőződésük miatt elutasítottak. Véleményem szerint azonban legalább ekkora veszélyt jelent, ha az ideológiának a pedagógiára történő „rátelepedése” eredményeként megfogalmazódott definíciókat kritika nélkül elfogadjánk, és kiindulási alapként használnánk kutatásunk során. A professzionális igényesség kritériumát szem előtt tartva, nem marad más lehetőség számunkra,

mint a fogalmak, és a mögöttük meghúzódó tartalmak tisztán neveléstudományi újragondolása.

Dolgozatom céljából következik, hogy a büntetés-végrehajtási nevelésről (annak múltjáról, jelenéről és jövőjéről) ténylegesen mint pedagógiai tevékenységről kívánok beszélni, a lehetőségekhez képest megtisztítva minden ideológiai, politikai „álruhától”. Jelen törekvés arra kötelez, hogy ne tegyek engedményt sem térben, sem időben.

Történelmi áttekintés

A nevelés gondolata a büntetés kontextusában már az időszámítás előtt gyökeret vert. Protagorasz szerint „értelmes lény nem a múltra, hanem a jövőre tekintettel büntet”. A filozófia a jövőre vonatkozó szempontok között említette a bűnös megjavítását is.

Az ókorban felmerült nevelés gondolata nem ment teljesen feledésbe a középkor és az újkor teoretikusainál sem.

A bűn és a büntetés pedagógiai problematikája a XVI. század óta áll a neveléssel foglalkozók figyelmének központjában. A nevelés gyakorlatát kezdetektől a feltűnő szigor jellemezte. Legfontosabb eszköznek a büntetést tekintették, amely szélsőségesen durva és megalázó volt. Ennek okát a középkori nevelési felfogás jellemzi legszemléletesebben, amely szerint a gyermek nemcsak tökéletlen, hanem az eredendő bűnnel terhelt. Emiatt hajlik a bűnbeesésre, gonosz indulatok tartják rabságban, így értelemszerűen szükség van vele szemben szigorra, kemény fegyelmezésre.

A vallásérkölcsi alapon álló nevelési, büntetési elképzelések nem adtak más lehetőséget a nevelésre, mint a megfélemlí-

tő, elrettentő szigort és a testi fenyítés alkalmazását.¹ Ez a felfogás még fokozottabban élt azokban, akik a büntetőjogi büntetést alkalmazták.

A szabadságvesztés mint önálló büntetési nem a polgárosodó társadalmakban a XVII. század végétől alakult ki fokozatosan, ahogy az egyéni szabadság és az emberi munkaerő értékévé vált. Lukács Tibor szóhasználatával élve: a börtön az újkor, pontosabban a korai kapitalizmus „vívmánya”. (Lukács, 1987.) Az első időszakban a szabadsávésztesre azonban úgy tekintettek, mint ami a halálbüntetések, a testcsönkítések, a megszégyenítő büntetések helyébe lépett, tehát azoknál sokkal humánusabb nem lehetett.

Magyarországon az első központi jellegű büntetés-végrehajtási intézetet gróf Eszterházy Ferenc alapította 1772-ben Pozsony megyében. Szempcen, Szempci Fenyítőház néven. Többszöri áthelyezés után (1779, Tallós; 1785, Szeged) az intézet 1831-ben megszűnt, és ezzel befejeződött a hazai börtönügy első kísérlete.

A Szempci Fenyítőház közrendszerben² működött. A differenciálásnak egyetlen típusát alkalmazták: a férfiakat és a nőket különítették el egymástól. A fenyítőház minden kezdetlegessége ellenére nevelési szempontból maradandót alkotott azzal, hogy szolgálati utasításában megfogalmazta az intézményesített javítás gondolatát. Legeredményesebb eszköznek a végrehajtás során a munkát tartották, a rabokat kenderfonásra, zsákszövésre, pokróckészítésre fogták. Hittek a vallás személyiségformáló erejében, ezért a fenyítőházban lelkészt is alkalmaztak. A rabok naponta jártak istentiszteletre, ahol hittanra oktatták őket. A lelkésznek kötelessége volt, hogy a rabokat „...a kátéből megvizsgálja, és gondja legyen rá, hogy mindenki legalább a lelki üdvösségre

megkívántató keresztyéni kötelességeket tökéletesen ismerje”. (Lukács, 1979.) A fogvatartottakhoz történő viszonyulásról ugyanakkor sokat elárul, hogy a különböző szabályzatok a rabokat gyakran „javíthatatlan”, „elvetemült csöcselék”, „isten-telen” stb. jelzővel illették.

Deák Ferenc a tömlöcök³ embertelen viszonyait látva kiábrándultan állapította meg: „A büntetés célját veszti... midőn a vétkesre sújtva csak bosszul, de nem javít... s fájdalommal kell megvallanunk, a tömlöcök mégsem javítóhelyek, hanem nagy részben a vétkes oskolái valának, s gyakran aki... mint vétkét bánó bűnös kerül a börtönbe, mint kitanult gonosztevő hagyja el azt.” (Deák, 1840.)

A hazai börtönügyi javaslat – Deák Ferenc irányításával – az 1843-44. évben a magányrendszer⁴ mellett tört lándzsát. Ennek a rendszernek a követelményeit szem előtt tartva alakították át Márianosztrán az egykori pálos rendi kolostort börtönné, és ebben a rendszerben építettek fel 1845-ben a balassagyarmati, majd a komáromi börtönt is. A reformkor nagyjainak 1843-as börtönügyi javaslatai haladó elképzeléseket fogalmaztak meg az uradalmi, illetve törvényhatósági tömlöcök megszüntetésére, ezzel együtt az egységes szabályozású börtönrendszer létrehozására, azonban sorra valamennyi előterjesztés elbukott, a gyakorlati megvalósításra nem kerülhetett sor. Magyarország úgy lépett a XIX. század második felébe, hogy egyetlen büntetés-végrehajtási intézete sem volt⁵, nem érvényesültek modern elvek a büntetés-végrehajtásban, a vármegyékben pedig néhány kivételt leszámítva, a feudális tömlöcök voltak a jellemzők. (Mezey, 1995.)

A börtönügyi reformtörekvéseket félbeszakították a történelmi események.

Történelmi paradoxon, hogy a szabadságharc leverése után éppen a neoabszolutizmus tette meg az első lépéseket a magyar börtönügy égető problémáinak megoldására. 1852-ben az osztrák kormány Magyarországon bevezette az osztrák büntető törvénykönyvet, így ezzel általánosan alkalmazott büntetési nemmé vált hazánkban is a szabadságvesztés. A törvényi szabályozás pedig megkövetelte, illetve segítette a tömlöcök megszüntetését és a börtönügy fejlesztését.

Az osztrák börtönügyi politika nagy- szabású fegyházalapítási programba kezdett Magyarországon. A legfontosabb cél a gyorsaság és az olcsóság volt. Ennélfogva a kormány fegyintézzé alakított át régi várakat és más középületeket. Az 1852-1856 között megnyílt intézetek (váci, márianosztrai, illavai, lipótvári és lepoglavai) így eleve nem lehettek alkalmasak semmiféle korszerű börtönügyi eszme befogadására: az alkalmatlan falak közé erőltetett fegyházakban sem az egészséges elhelyezést, sem a javító értelemben alkalmazott munkáltatást, sem a nevelés alapfeltételeként megfogalmazott elkülönítést és differenciálást nem lehetett végrehajtani. (Mezey, 1995.) Ezek a körülmények azonban tökéletesen megfeleltek a kormánynak, hiszen az osztrák börtönrendszer lényege éppen a tekintélyuralmon alapuló, legszigorúbb értelemben vett totális intézmény volt. A fegyintézeti hálózatot az erdélyi területeken 1860-ban az egyetlen, eleve fegyintézeti célokra épített nagyenyedi, és a már 1786-ban „provinciális” börtönné nyilvánított szamosújvári intézetek egészítették ki. Az elhelyezési feltételek ezekben a börtönökben sem voltak jelentősen jobbak.

A magyar börtönügy a rossz telepítések miatt – Lőrincz József szerint – olyan mellékvágányra került, amelynek követ-

kezményei máig hatnak. (Lőrincz–Nagy, 1997, 34. p.)

1863-ban – a gyakorlat további egységesítésének szándékával – helytartótanácsi körrendeletet adtak ki a „hatósági fogházak szervezetéről”. A rend és a fegyelem mellett kívánalomként írták elő az elítéltek és a vizsgálati foglyok, valamint a férfiak és a nők elkülönítését. Ezek a differenciálási törekvések még rendkívül szűkkörűek voltak, de feltétlenül hozzájárultak a személyi állomány viszonyulásának és gondolkodásának formálásához. Megtiltották a bentlakók szidalmazását, bár megengedték szükség esetén „mérsékelt mennyiségre terjedő testi büntetés” alkalmazását. A körrendelet előírta a foglyok „lelki oktatását”.

A kriminálpedagógiai nézetek a hazai büntetés-végrehajtásban viszonylag korán, századunk elején jelentkeztek. Első képviselői Kármán Elemér és Finkey Ferenc voltak. Haladó – a nemzetközi törekvésekkel párhuzamosan – kriminálpedagógiai gondolataik („Az a büntetés, amely csak sújt, csak fájdalmat okoz. Amely megsemmisíti, tönkreteszi az elítélteket, nem tökéletes büntetés” (Finkey, 1922), azonban opposzcióban álltak koruk uralkodó nézeteivel, s ezért nem gyakorolhattak hatást a büntetés-végrehajtás gyakorlatára.

Az 1867. évi kiegyezés a börtönügyben (is) jelentős változásokat hozott. Gyors ütemben kiépült a polgári jellegű államapparátus és jogrend. Ennek a folyamatnak kiemelkedő állomása volt az első magyar büntető törvénykönyv – az 1878. évi V. törvénycikk –, az úgynevezett Csemegi kódex. Ez a jelentős jogalkotás korlátozta a halálbüntetést, megszüntette a testi és a megszégyenítő büntetéseket, és bevezette a szabadságvesztést, mint önálló büntetési nemet. A büntető törvény-

könyv elfogadását jelentős börtönépítési program követte. Az ideál ekkor még a magányrendszer volt, így ebben a szel­lemben épült fel többek között a Szegedi Börtön (1881), a Soproni Fegyház (1884) és a Budapesti Országos Gyűjtőfogház (1896) is.

Az elítéltek foglalkoztatásának skálája fokozatosan szélesedett. A munkáltatás mellett 1883-ban Illaván már „fegyencis­kolát” működtettek. Határozott pedagógi­ai törekvéseket érvényesítettek akkor, amikor a fegyenceket „érdemosztályba” sorolták, és aki felsőbb osztályba jutott – az eltöltött idő, munkája, szorgalma alap­ján kiérdemelte –, jutalomként zenét tanulhatott. Tudomásunk szerint ez volt az első olyan kísérlet a hazai börtönügy törté­netében, amikor az állandó fegyelmezés, illetve büntetés helyett az elítélteket juta­lom kilátásba helyezésével igyekeztek nagyobb együttműködésre és jobb teljesít­ményre, szellemi gyarapodásra sarkallni.

Annak ellenére, hogy a fejlődés késés­sel indult el, a magyar börtönügy a szá­zadforduló idejére felzárkózott a nyugat­európai szintre, kiépült az ír fokozatos rendszert⁶ követő hazai börtönrendszer. A magyar börtönügy e múlt század végi vi­rágkora történetének eddig legkiegyensú­lyozottabb szakasza volt.

A századfordulót követő évtizedben a már veszteglésre kényszerült gazdaság szinte azonnal érzékelhető nyomokat ha­gyott a börtönvilágon. A korábbi támoga­ottság a töredékére zsugorodott. A prefe­rencia beszűkülése kedvezőtlenül hatott a személyi állományra is. Ez különösen ér­zékeny lemaradást okozott akkor, amikor a büntetőjogi reformirányzatok Európa­szerte kimozdították az ítélezési rend­szert a merev, tetterányos szemléletből, és a tettes felé fordítva a figyelmet, lehetővé tették a magyar börtönügynek is a humán

tudományok – a pszichológia, pedagógia, kriminológia – alkalmazását. (Lőrincz-Nagy, 1997.)

Az I. világháború befejezése, a triano­ni békeszerződés utáni években a század­forduló tájékán megindult börtönügyi depresszió tovább mélyült, sem az ország gazdasági helyzete, sem pedig az uralko­dó kriminálpolitikai szemlélet nem kínált lehetőséget a mégoly szolid börtönrefor­málásra sem. Tény, hogy a két világhábo­rú között a börtönügy az igazságszolgá­latás perifériájára szorult, anyagi és szel­lemi támogatottsága a korábbi évtizedek­hez viszonyítva tragikusan visszaesett. (Lőrincz-Nagy 1997.) Honi büntető tör­vényhozásunk a megfelelő tárgyi és szel­lemi feltételek híján az ártalmatlanná té­velt, a fizikai elszigetelést és az elretten­test szolgálta.

Az elmélet síkján lemaradásunk a polgári társadalmak kriminálpedagógiai irányzataitól a 40-es évek végére még je­lentősebbé vált, amikor a hazai szakma a Makarenko által képviselt felfogás elkö­telezett hívévé vált. Az irányzat sajnála­tosan leegyszerűsítette és túlideologizál­ta Makarenko törekvéseit, jelszószerűen kiragadta és dogmává tette – többek kö­zött – a következő megállapítását is: „A törvénysértők nevelése lényegében nem különálló feladat, nem különbözik alap­vetően más normális gyermekek nevelé­setől...”, tehát nincs szükség semmifé­le „speciális nevelésre”. (Makarenko, 1955.)

Ez az álláspont évtizedekre rányomta bélyegét a kriminálpedagógia – és ettől elválaszthatatlanul a nevelési törekvések – elméletére és gyakorlatára, sőt bizonyos vonatkozásban még ma is érezteti hatását.

Az eltorzult igazságszolgáltatás az 50-es évek elejétől az elítélteknek hazai tör­telmünkben példátlan tömegét zúdította

a börtönökre. A dogmatikus szemlélet hatására szinte teljesen megszűnt a különbség a szándékos és a gondatlanságból elkövetett bűncselekmény megítélése között, megszűnt a fokozatosság, és egységes lett mindenkiel szemben a büntetés-végrehajtás. Az átpolitizált büntetéstani új tartalma a represszív prevenció lett.

A sztálini büntetőpolitika a magyar börtönügy személyi és szervezeti feltételrendszerét is drasztikus alapossággal igazította saját követelményeihez. 1949-ben és 1950-ben a börtönök személyi állományának teljes cseréjét végezték el. Az új személyzet nem előképzettség és szakmai rátermettség, hanem főképpen a politikai megbízhatóság kritériumai alapján verbuválódott. A szakmai képlet végtelenül leegyszerűsödött: a személyzet és az elítéltek politikai ellenfelekként álltak egymással szemben.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a – még éppen csak körvonalazódó – nevelési törekvések háttérbe szorulásának az oka nem csupán a személyzet ideológiai-politikai elkötelezettsége volt, mivel a humán kvalitások és a segíteni akarás pártsemlegesek. Az alapvető probléma a kívánalmakban és direktívákban volt, amely „kézi irányítással” meghatározta a gyakorlatot.

A büntetés-végrehajtási testület 1952-ben az igazságügy-miniszter felügyelete alól a belügyminiszter fennhatósága alá került. Ezzel automatikusan együtt járt a katonai formaságok túlhangsúlyozása. A túlzottan őrzés- és termeléscentrikus nézetet éltette a merev, sokszor durvaságig menő, rideg bánásmód. Az elítéltek megjavításának, nevelésének gondolata hosszú távra feledésbe merült, a kedvezményrendszer is kizárólag a munkateljesítményre épült. Az őrszobákon kihelyezett parancsoló jelmon-

dat a „ne csak őrizd, gyűlöld is” gyakorlatában elterjedt a durva, embertelen bánásmód, az elítéltek mély, megalázó alávetése az átmilitarizált személyzetnek. (Lőrincz-Nagy, 1997.)

Az 50-es évek első felének súlyos politikai és büntetőpolitikai torzulásai hazai börtönügyünket letragikusabb korszakába kényszerítették. E korszak súlyos vesztesége volt, hogy miközben a nyugati társadalmakban felélénkültek a társadalom perifériájára sodródtak társadalomba visszavezetésére, segítségére irányuló, jelentős anyagi és szellemi ráfordítással járó erőfeszítések, addig régióinkban a büntetőhatalom a többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomását és megalázását végezte.

A tágan értelmezett korrekciós nevelés elméletének és gyakorlatának a XX. század beköszöntése óta tartó, és egyre fokozódó „zuhanórepülése” ekkor érkezett el a legmélyebb pontjához.

Az 50-es évek végének konszolidáltabb viszonyai között felerősödő törekvések a korábbi évtizedekben történt súlyos visszaélések és törvénytelenések feledése és megismétlése ellen irányultak. Ennek érdekében a büntetés-végrehajtásban a megelőzés eszközei kerültek előtérbe, kísérletek történtek a fogva tartás humán normáinak javítására.

1955-ben megjelent az első Büntetés-végrehajtási Szabályzat. Ez jelentős lépés volt, de a szemléletet megváltoztatni nem tudta, mivel maga is a régi szemléletben fogant. A bekezdések között szóltak ugyan a nevelésről, de a hangsúlyt a biztonságos őrzésre és a munkáltatásra helyezte a jogalkotó. (Az elvek és a gyakorlat, különösen a feltételek és a szemlélet ellentmondásban álltak egymással. A szocialista pedagógia alapvetően kollektivistá vonulata okozott zavart az általános pedagógia cél-

rendszerének megalapozatlan adaptálásával.) Az elítéltek jogairól említést sem tett a szabályzat, részletesen szabályozta viszont a kötelességeket. A bánásmódot illetően kimondta ugyan, hogy a humanizmus elvének érvényesülnie kell, de ezt a kitélt nem volt képes a gyakorlatban elfogadtatni és alkalmazni. A személyzet nagy része olyan tehernek és veszélyforrásnak tartotta a humanizálási törekvéseket, amelyek a liberalizmushoz, a fegyelem meglazulásához vezetnek. A gyakorlat tehát még azt a keveset is megkérdőjelezte, amit a jogalkotó 1950-ben, majd 1955-ben megfogalmazott.

Az MSZMP 1957. júniusi országos értekezletén meghirdetett büntetőpolitikai tézisek lényegüket tekintve visszatérést jelentettek a lenini elvekhez. A lenini modell ideológiai háttérben egyfelől megfélemlítő szigorúságú büntetések alkalmazása állt az ellenforradalmárokkal és a hivatásos bűnözőkkel szemben, másfelől azonban a bűnelkövetők túlnyomó többségét a kapitalista múlt és környezet még meglévő kriminogén, tudattorzító hatása áldozatának tekintették. Éppen ezért a büntetés a megtévedt, elkallódott, vétkes dolgozóknak az új típusúnak szánt társadalom építésébe való bekapcsolását tűzte ki céljául. A büntetés végrehajtásának feladata ennek megfelelően olyan megelőző, javító, nevelő tevékenység lett, amely a bűnelkövetőt egyrészt eljuttatja cselekménye történelmi-társadalmi anakronizmusának felismeréséig, másfelől pedig javítja esélyét a társadalmi munkamegosztásba való visszailleszkedéshez. (Lőrincz-Nagy, 1997.) A szabályozás – politikai túldimenzionáltsága ellenére is – megteremtette az elítéltek nevelésének elvi, jogi, szervezeti feltételeit.

A 8/1959. számú BM-utasítás ezt a nevelési elvet hivatalosan is büntetés-

végrehajtási feladattá tette. A nevelési célokkal kapcsolatban kimondta: „A büntetés- végrehajtás tartama alatt a letartóztatottak döntő többségénél... el kell érni, hogy bűncselekményét megbánja, legyen fegyelmezett és rendszerető, a munkát megszeresse, tartsa be a törvényeket, a szocialista társadalom együttélési szabályait, védje és óvja a társadalom tulajdonát, tisztelje szocialista társadalmi rendünket”.

Ha az utasítás szövegét az ideológiai kitételek nélkül vizsgáljuk, akkor azonnal kirajzolódik előttünk, hogy milyen viselkedést preferált az intézményrendszer. Mivel a fogvatartottaktól a „megjavulást” már a szabadságvesztés tartama alatt elvárták, ezért a „rendszerető”, fegyelmezett és szabálykövető rab eszményítése került a középpontba. Az önálló gondolat, vagy bármilyen önálló cselekedet nem fért bele a tevékenységrendszerbe. A mechanikusan átvett politikai szlogenek mögött nem húzódott meg valós pedagógiai tartalom.

A büntetés-végrehajtás 1963-ban kivált a Belügyminisztérium kötelékéből, ismét az igazságügy-miniszter felügyelete alá került. Ez az intézkedés elvi jelentőségű volt, amely hangsúlyozta, hogy a büntetés-végrehajtás az igazságszolgáltatás szerves része.

Áttekintve a vizsgált időszak kriminálpedagógiai irodalmát, arra a megállapításra juthatunk, hogy az általános nevelélméleti elveknek és módszereknek mechanikus alkalmazásától a szerzők többsége nem tudott elszakadni, holott a zárt büntetőintézetek nyilvánvalóan sajátos miliője ezt megkövetelte volna. A büntetés-végrehajtási pedagógia fejlődésének ebben a szakaszában magán viselte a naiv pedagógiai optimizmus jegyeit. Fenntartás nélkül képviselték azt a néze-

tet, hogy a zártintézeti kényszerkörülmények kedvező feltételeket teremtenek az elítéltek személyiségének alakítására.

Az 1966. évi büntetés-végrehajtási jogszabály (a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról szóló 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet) – hazánk történelmében az első büntetés-végrehajtási kódex – szellemét és törekvéseit illetően alkalmat kínált a magyar börtönügy európai irányultságú fejlődéséhez. Jelentősége abban mutatkozott meg, hogy hozzájárult a klasszikus börtönt a moderntől megkülönböztető fordulathoz: „az elítéltet a végrehajtás mélyen alávett tárgyából annak alanyává emelte”. (Lőrincz-Nagy, 1997; 52. p.) A hazai büntetés-végrehajtási nevelés történetében pedagógiai fordulópontot jelentett ez az új szemléletű szabályozás és a nyomában kialakuló, illetve átformalódó gyakorlat. A „tényleges” büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés genezisének vizsgálatához tehát egy emberöltőnyi idő felgyorsult folyamatát, és annak pedagógiai eredményeit szükséges részletesebben tárgyalni.

Az 1960-as évek közepétől megjelenő kriminálpedagógiai tanulmányok a korszak átnevelési ideológiájának szemléletét tükrözték. Alapvetően jó szándékú, pedagógia tartalmú elképzelésekről volt szó. A megközelítés kiindulási alapja az a helyeselhető felfogás volt, hogy egyetlen fogvatartott sorsának jobbításáról sem szabad lemondani. A szemlélet buktatója abban rejlett, hogy fenntartás nélkül hitte és hirdette, hogy a zártintézeti kényszerkörülmények – a megfelelő pedagógiai módszerek alkalmazása mellett – kedvező feltételeket teremtenek az elítéltek személyiségének átalakítására.

A kezelési, nevelési elképzelések „túltervezésének”, illetve kudarcának nyil-

vánvalóvá válása közel azonos időben következett be a nyugati és a keleti tömb országokban, igaz, más-más faktor mentén. A kiindulási alap azonos volt; az átnevelési szemlélet, amely az elítéltek morális átalakítását, a bűnelkövetéstől belső meggyőződésből fakadó tartózkodásukat tűzte ki célul. Ennek megvalósítását főképpen pszichológiai, pedagógiai módszerekkel látták megoldhatónak.

A fejlett nyugati országokban az 1960-as, valamint a 70-es évek elején klinikai aspektusból közelítettek a büntetés-végrehajtáshoz és túlzott optimizmussal kezelték a korrekciós beavatkozás (interventio) lehetőségeit. Ezt 1974-től határozott pesszimizmus váltotta fel, amely eltartott egészen 1981-ig. Ezt az időszakot nevezi a szakirodalom a „treatment” ideológia válságának. (Gönczöl, 1977., 1991.)

1983-84-ben találtak először (újra) bizonyítékot arra, hogy a korrekciós beavatkozásnak van egy „relatív kis eredménye”. Később ez a megítélés a „több dolog is működhet” irányába mozdult el. (Palmer, 1991.)

Magyarországon az 1970-es évek elejétől a börtönök személyzetének jelentős generációváltásával új, a korábnál jóval felkészültebb tisztii és tiszthelyettesi generáció állt szolgálatba. Ennek az új nemzedéknek a szakmai felkészültsége már lehetővé tette, hogy a hazai börtönügy fokozatosan megszabaduljon ideológiai terheitől, és figyelmét a reálisan megoldható ellentmondások és problémák felé irányítsa. A folyamat fontos állomása volt a humán segédezők, a pedagógusok és pszichológusok szélesedő bevonása, a börtönügy tudományos kutatásának megkezdése. Ezzel a nevelési szakszolgálat 1960-tól tartó fokozatos kiépülése és fejlődése új lendületet kapott.

A hetvenes évek közepétől vált nyilvánvalóvá, hogy az elítéltek átnevelésére irányuló cél az állami túlvállalásnak olyan produktuma, amelyhez a még mindig kötelező szakmai optimizmuson túl alig állnak rendelkezésre megfelelő eszközök és módszerek. (Lőrincz-Nagy, 1997.) A korrekciós célokat azonban – ideológiai megfontolások alapján – nem lehetett a nyugati mintát követve feladni, sőt, új erőforrások mozgósításával és a célok „finomításával” még egyértelműbbé kellett tenni a nevelés primátusát. Ez a folyamat is hozzájárult ahhoz, hogy az évtized végére kialakultak a büntetés-végrehajtásban azok a lehetőségek, amelyek a nevelés számára valóban kibontakozást biztosítottak.

A nyolcvanas évekre a politikai befolyás fokozatosan háttérbe szorult, egyre inkább a szakmai szempontok kerültek előtérbe, a tevékenység központi eleme az elítélt lett. E folyamatban a rendszerváltás idejére a magyar büntetés-végrehajtás szakmai szervezetté vált. Kiépültek az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó szakmai teamek (nevelési szolgálat, belső felügyelet), differenciáltabbá vált az elítéltek osztályozása, elvi síkon és gyakorlatban egyaránt korszerűsödött, humanizálódott a bánásmód. A direkt ellenségeskedés helyébe korrektebb, az együttműködésre jobban alapozó kapcsolatrendszer jött létre a személyzet és az elítéltek között.

A fogalomrendszer tisztázatlansága

A büntetés-végrehajtási nevelés céljának újabb és újabb változtatása háttérben minden esetben a kitűzött célok elérhetlenségének nyilvánvalóvá válása állt. Az egymást követő célkitűzések: „elítéltekből szocialista embertípus formálása”

(1948), a „büntetett elkövetők megjavítása” (1955), az elítéltek „átnevelése” (1966) majd „nevelése” (1979) nem realizálódhattak. Valójában az ideológiai meghatározott célok voltak irreálisak. Az ország vezetése évtizedekig azzal a „megoldással” élt, hogy a célhoz vezető utat, valamint a büntetés-végrehajtási pedagógia kompetenciáját, illetve a nevelők módszertani felkészültségét kérdőjelezte meg. A sorozatos frusztráció, a gyakorlati eredmények és az ideológiai kívánalmak közötti permanens ellentmondás elbizonytalanította a testület egy jelentős részét. A mai helyzetben a továbblépéshez feltétlenül tisztázni kell, hogy – az eredményes munka érdekében – mi jellemezzze a büntetés-végrehajtási nevelést. A fogalom, és főleg a mögötte meghúzódó tartalom alakulása jól jellemzi a büntetés-végrehajtással kapcsolatos követelményeket, és utal a neveléstudományi integráció mértékére is.

A kriminálpedagógia, és ettől elválaszthatatlanul a büntetés-végrehajtási nevelés fogalmának meghatározására már sokan és sokféle aspektusból tettek kísérletet. A próbálkozások tiszteletre méltóak voltak, hiszen minden esetben egy hagyományokkal alig rendelkező szaktudomány, illetve önálló nevelési szakterület fogalomrendszerét kívánták kidolgozni, illetve a fogalmak értelmezésében meglevő bizonytalanságot kiküszöbölni. A szerzők hangsúlyozták, hogy a kriminálpedagógia helyének és szerepének tisztázása a neveléstudomány rendszerében azért jelentős, mert a korábbi nevelésméleti tankönyvek azt tanították, hogy a bűncselekményt elkövető személyek nem igényelnek különleges nevelést, nincs szükség valamiféle „különleges” pedagógiára, amely a bűnözők nevelésével foglalkozik. (Balogh-Pál, 1975, 18. p.) Az igény tehát

már közel negyed évszázaddal ezelőtt megfogalmazódott „valamiféle különleges pedagógiára”.

A megközelítések azonban rendkívül eltérőek voltak. Egyes szerzők az általános pedagógiától eltérő speciális jelleget emelték ki. S. Németh Lajos és Szentirmai Jánosné szerint: „a büntettek pedagógiája – bár nem képezi tudományelméleti értelemben neveléstudományunk kidolgozott részét – mint alkalmazott része a neveléstudománynak, rendszertanilag a speciális nevelési formákkal egyetemben a pedagógiai tudomány rendszerében foglal helyet. A büntettek neveléstana pedig az általános pedagógia nevelélméletének alkalmazott ága, amely a büntetőintézetekben folyó értelmi, erkölcsi, esztétikai és testi nevelés sajátos céljával, feladataival, elveivel, módszereivel foglalkozik, az elítéltek megjavítása és a szabad életbe való visszahelyezése érdekében”. (S. Németh-Szentirmai, 1956, 25. p.) A definíció egyrészt túlzottan bonyolult, másrészt bátortalan kísérletet tesz csupán a speciális jegyek megragadására.

Mások túlzottan leegyszerűsített definícióval is megelégedtek. Pál László szerint „kriminálpedagógia az a tudomány, amely a törvénysértők átnevelésével, megjavításával foglalkozik”. (Pál, 1974, 73. p.) Ugyancsak Pál az idő múlásával finomította meghatározását: „A kriminálpedagógia olyan speciális tudományág, amelynek feladata, hogy vizsgálja az elítéltek nevelésének a folyamatát, feltárja az elítéltek nevelésének lényegét, törvényszerűségeit és sajátosságait, elemezze a nevelési folyamat célkitűzéseit, a benne szerepet játszó tényezőket, a nevelési folyamat tartalmát, módszereit és szervezeti formáit. Feladata az is, hogy adjon útmutatást a nevelési problémák helyes megoldásához, dolgozzon ki a

gyakorlat számára hasznos eljárásokat. Ugyancsak a kriminálpedagógia feladatai közé tartozik, hogy kritikai szempontokat adjon a nevelésben érvényesülő helytelen nézetek leküzdéséhez, s a gyakorlat elemző értékeléséhez. A büntetés-végrehajtás ideje alatt végzett nevelőmunkának ugyanis mások a funkciói, szervezeti és tevékenységi formái, mint az iskolai nevelésnek. Ebből adódik, hogy csak akkor válhat hatékonyvá, ha nem veszi át mechanikusan az általános pedagógia tanításait, hanem a társadalmi követelményeket szem előtt tartva, „a... pedagógia elveire támaszkodva, megteremti a maga nevelési koncepcióját, nevelélméleti rendszerét”. (Balogh-Pál, 1975, 18-19. p.) A szerzők észrevételei sok időálló megállapítást tartalmaznak a kriminálpedagógia sajátosságait és feladatait illetően, azonban megközelítési módjukra a „naiv pedagógiai optimizmus” (Lőrincz, 1993, 252. p.) a jellemző. Véleményük szerint: „túlzás nélkül állítható, hogy a büntetés-végrehajtás nevelőmunkája csak ott veszi kezdetét, ahol az elítéltek nevelhetetlenségéről vallott nézetek végződnek. A nevelhetetlenség ítéletét az emberről legkorábban csak a nekrológiában lehet kimondani, amikor már meghalt, de sohasem előbb. Amíg az ember él, megváltozhat, s amíg megváltozhat, nevelhető is...” (Balogh-Pál, 1975, 23. p.) Ha ismételten képesek vagyunk elvonatkoztatni a pedagógiai törekvésektől idegen ideológiai terminusoktól, akkor egyértelműen felfedezhető a kriminálpedagógia tartalmi kiteljesedése és önállósulási törekvése a „másság” hangsúlyozásával. Sajnálatos, hogy a korszak szerzői képtelenek voltak szakítani a szűk intézményi megközelítéssel.

Az utóbbi időkben találkozhattunk olyan törekvésekkel, amikor a kriminálpedagógia fogalmának bevezetésére és

elfogadtatására tettek kísérletet az elméleti szakemberek, hangsúlyozva annak a kriminálpedagógiától eltérő jegyeit. A már többször idézett Pál László rendszerzési erőfeszítéseit példázza az alábbi két meghatározás: „A kriminálpedagógia a neveléstudomány alkalmazott ága. Feladata az elhanyagoltság, a veszélyeztetés és a bűnözés jelenségének kutatása; illetőleg az elhanyagolt, veszélyeztetett és a bűnöző fiatalok átnevelése, visszavezetése a kulturált társadalmi élet körülményei közé.” (Pál–Kemény, 1987, 70. p.) A kriminálpedagógiát tehát kisajátította a szerző a fiatakorúak nevelésével kapcsolatos tevékenységi formákra. A felnőttek vonatkozásában kriminálpedagógiáról beszél, amelynek meghatározásában túlzottan az általánosság szintjén marad, tartalmi fogódzókat egyáltalán nem ad; „a kriminálpedagógia lényegében az andragógia speciális körülmények között történő alkalmazására vonatkozó ismereteket foglalja magába”. (Pál–Kemény, 1987, 68. p.)

Földvári Józsefnek a büntetés-végrehajtási nevelés jellemzőivel kapcsolatos meghatározása a legmodernebb teóriák sorába illik. Véleménye szerint: „a nevelés a személyiségformálás eszköze. A nevelés tehát nem cél, hanem eszköz. Eszköze a bűnelkövetők életfelfogása, gondolkodásmódja, érték- és motivációrendszere megváltoztatásának”. (Földvári, 1987, 256. p., hasonló gondolat a pedagógiai szakirodalomban Horváth-Nagy, 1981, 41. p.; Szarka-Bábosik, 1984, 31. p.)

A kiragadott példák által szemléltetett fogalmi bizonytalanság megszüntetésére kísérletet teszek. Előljáróban azt kívánom bemutatni, hogy egy időben, egymással párhuzamosan mennyire eltérő fogalomértelmezések léteznek. Véleményem szerint nem szükséges bizonyítani, hogy ez

mennyire megnehezíti a kérdéskör egységes értelmezését.

A nevelői szerepkör ma

A korrekció reszocializációban betöltött esélyéről, a nevelés lehetőségéről erőteljesen megoszlik a szakma véleménye. Az egymás mellett élő álláspontokat az értelmezés megkönnyítése érdekében – a karakteres jellemzők mentén – célszerű csoportokra bontani.

A Martinson-féle „Nothing works” elmélet (Martinson, 1974) hatásának továbbbélése, ami szerint a börtön az elítélt személyiségének változtatásában teljesen tehetetlen, így bármilyen nevelési törekvés értelmetlen, a börtönben „semmi sem működik”.

A treatment ideológia a II. világháború után az észak-amerikai kontinensen kezdte meg térhódításait. Gyors előretörését az Egyesült Államok büntetőfelelősségi rendszere biztosította, amely széles körű lehetőséget teremtett a treatment elvein felépülő „gondoskodó büntetőpolitika” befogadására. Az irányzat alapállása, hogy a bűnelkövetők betegek, így jelentős részük munkaterápiás, pszichoterápiás kezeléssel gyógyítható. Ennek szellemében szorgalmazták a hosszabb, illetve határozatlan tartamú börtönbüntetések kiszabását, amelyek elvi lehetőséget kínáltak a hatékony kezelés, a személyiség átalakításának sikeres befejezéséhez elsősorban abban a körben, ahol a nevelést fokozott mértékben fontosnak tartották; így a fiatalok bűnelkövetők, a legsúlyosabb bűncselekményeket megvalósítók és a visszaesők körében.

A kezelési ideológiai válságának jelei a 70-es évek elejétől mutatkoznak meg. A treatment ideológia kidolgozói – Gönczöl

szerint – két vonatkozásban jártak téves úton. Egyrészt nem látták azt, hogy a hagyományos bűnözési formák újratermelődésében a kezelés fontos, talán nélkülözhetetlen, de semmiképpen sem egyedüli, más megoldásokat helyettesítő eszköz. Másrészt azt hitték, hogy a ma ismert pszichológiai eljárások alkalmasak a különféle feladatok (individuális megelőzés; klinikai módszereken alapuló, egyéni pszichológiai korrekció; veszélyeztetett gyermekek diagnosztizálása és kiszűrése; speciális osztályok nyitása, amelyekben az oktatás szempontjait megelőzik a kezelés, a nevelés követelményei; a megbomlott szülő-gyermek kapcsolat harmonizálása) betöltésére. (Gönczöl, 1991, 82. p.) A rendszer hatékonyságának problémái – a rendkívüli szellemi és anyagi ráfordítások ellenére – a növekvő visszaesésben, a büntetési tartam növekedésében, majd ettől elválaszthatatlanul az elhelyezési gondok egyre jelentősebbé válásában és a költségek emelkedésében jelentkeztek.

A kezelési ideológiától való szkeptikus elfordulás felerősítette a büntetés-végrehajtás céljainak, és ezek gyakorlati megvalósításának realitását érintő kétségeket, előtérbe kerültek a börtön diszfunkcionális jellegét, személyiségkárosító hatásrendszerét hangsúlyozó nézetek. Martinson volt az első szakember, aki a börtönök klinikai alapon nyugvó személyiségformálását teljes egészében elutasította. Megállapításának ereje éppen annak sommásságában rejlik. Álláspontjának megfogalmazása annyira kategorikus, hogy szélsőséges indulatokat keltve hozzájárult a treatment ideológia válságának betetőzéséhez, és ezzel hozzájárult a börtönügy megújulásához. A megállapítás igazságtartalmát – ebben a kontextusban – nem vitatjuk, azonban fel kell hívunk a figyelmet arra a szakmai hibára, hogy a

szerző az álláspontja kialakításakor nem vett tudomást a treatment jellegét kevésbé hangsúlyozó, illetve attól eltérő kezelési gyakorlatról.

Egy végletesebb álláspont szerint a börtönökben nemcsak értelmetlen bármilyen nevelési, kezelési eljárással próbálkozni, hanem egyenesen káros is, mert a szabadságvesztés-büntetés önmagában és kivédhetetlenül személyiségromboló intézmény. Kövér Ágnes szerint „a szabadságvesztés-büntetéstől, tehát a totális intézményben való tartózkodástól semmilyen körülmények között sem lehet azt elvárni, hogy bármilyen módon is pozitív irányba befolyásolja a bentlakó személyiségét, és jövőbeli magatartását. A realitások és tények szintjén azonban tudomásul kell venni, hogy sokkal inkább negatív irányba befolyásolja mindezt.” (Köver, 1994, 88. p.)

Buda Béla a büntetés-végrehajtási nevelési, a reszocializációs erőfeszítések hiábavalóságát hirdeti. Álláspontja szerint „a szabadságvesztés körülményei elkerülhetetlenül nem a reszocializációt, hanem egyfajta bűnözői szocializációt segítenek elő. A büntetés-végrehajtó intézmény sajátos szubkultúrát hoz létre, amelyben a kriminális magatartásminták terjednek. A rabok informális csoportjai igen erőteljes másodlagos szocializációs hatást fejtenek ki, amely a megbüntetettek egy részét veszélyesebb bűnözővé teszi, mint volt korábban. A büntetésben levők másik részét a fogság oly mértékig károsítja, traumatizálja, hogy más deviáns magatartásformák felé fordulnak (öngyilkosság, pszichiátriai betegségek, szexuális devianciák stb.)”. (Buda, 1994.)

Kabódi Csaba nem ennyire pesszimista, de a börtön reszocializáló hatásában, az intézményrendszer sajátosságából fakadóan, ő sem bízik: „Bármennyire nyi-

tottá kívánják is tenni a végrehajtás rezsimjét, a börtön totális intézmény marad, ahol minden csak látszat, színleg olyan, mint kint, de nem >csereszabatos< a szabadulás utáni világban”. (Kabódi, 1996.)

Tavassy sommázott véleménye: „A hagyományos rendszerű szabadságvesztés-büntetés jelenlegi végrehajtási rendszerében... a járulékos következmények az elítéltek egy részénél olyan negatív változásokat idéznek elő, amelyek többnyire felülmúlják a büntetés elméletileg feltételezett (és nem mindig realizálódó) pozitív hatását. (Tavassy, 1978.)

A börtön egyoldalúan személyiségkárosító hatását hangoztató álláspont a nemzetközi szakirodalomban is megtalálható. Ennek az irányzatnak egyik képviselője Grapendaal, aki szerint „a börtön a megtorlás, a represszió és az elrettentés számára lehet adekvát eszköz, a totális intézmény ugyanis nem ad más lehetőséget a személyiség számára, mint azt, hogy a börtön körülményeihez szocializálódjon, s ezzel elveszítse társadalomadaptív képességeit”. (Grapendaal, 1990.)

A szerzők megállapításaival nem tudok egyetérteni, ugyanis azok kiindulási pontját szakmailag tévesnek tartom. Következtetéseiket – amelyek önmagukban számtalan igazságot tartalmaznak – a Goffman által meghatározott „totális intézmény” személyiségtorzító, illetve romboló tulajdonságait elemezve fogalmazták meg. A tévedés abból adódik, hogy a szabadságvesztés és a totális intézmény közé egyenlőségjelet tesznek (Grapendaal, Kabódi, Kövér), vagy a börtönártalmak érvényesülését elkerülhetetlennek tartják. (Buda, Tavassy.)

A szerzők kijelentései rendkívül közhelyeszerűek, de ebben a formában nem igazak. Ugyanakkor feltétlenül figyelünk kell ezekre a börtönártalmakra, hi-

szen a prizonizáció jellemzőinek pontosabb ismerete hozzásegíthet azok megelőzéséhez, semlegesítéséhez, vagy az ártalmak csökkentéséhez.

Az idézett gondolatok megszületése arra a szemléletbeli hibára vezethető vissza, hogy a büntetés-végrehajtás intézményrendszerét véglegesnek és változtathatatlanak gondolják, a totális jellegből adódó börtönártalmakat pedig kivédhetetlennek.

Az említett tanulmányokat lényegesen veszélyesebbnek tartom, mint Martinson megközelítését, mivel ő egy idejélmúlt végrehajtási forma kritikáját adta, a fenti szerzők pedig a börtön intézményének egészét utasítják el. Ezzel a véleményükkel a nevelési programok létjogosultságát generálisan kérdőjelezzik meg, sőt több esetben gerjesztik a társadalomnak a börtönnel, illetve a fogvatartottal szembeni ellenérzését.

Létezik olyan irányzat, amely nem kérdőjelezi meg a börtönök szükségességét, de etikai kifogásokat fogalmaz meg a kötelezően előírt korrekciós programokkal szemben. Preiser kérdésfeltevése lényegre törő: „az összességnek egyáltalán van-e joga ahhoz, hogy felnőtteket nevelőintézkedéseknek vessen alá. A tettes arra van kötelezve, hogy a büntetés szankcióját elviselje. De alávethető-e ezenkívül a javítás procedúrájának? (Preiser, 1954.)

Preiser kételyei teljes mértékben helyénvalók a paternalista jellegű, az önállóságot és a döntés lehetőségét eleve kizáró intézményrendszer vonatkozásában. A hazai büntetés-végrehajtást is évtizedeken át jellemezte ez a felfogás, és az ennek megfelelő gyakorlat. Az elmúlt néhány esztendő azonban fokozatosan bizonyítja, hogy a fogvatartotti jogok kiszélesítésével a „kötelező nevelőintézkedések” és a „javítás procedúrája” jelentősen vissza-

szorítható, és bevezethető az önálló döntésen és az együttműködési szándékon alapuló nevelési-kezelési programok.

A régi – és bizonyítottan működésképtelen – elvárások változatlan hangoztatása jellemzi egy másik álláspont képviselőit: „A nevelés célja a mindenoldalúan fejlett személyiség kialakítása, valamint az elítéltek nevelésének alapelvei között említi »a közösségi nevelést« és a munkára munkával való nevelést.” (Vass, 1998.)

Véleményem szerint az ilyen megközelítés háttérben a szerző(k) teljes szakmai tájékozatlansága áll, vélhetően sem a büntetés-végrehajtás realitását, sem pedagógiai lehetőségeit nem ismerik. A hangoztatott álláspontnak és a mögötte fellelhető emberkép pedagógiai képtelenségének az a veszélye, hogy ismétlően a törvényszerű kudarckok zsákutcájába kényszerítené a korrekciós nevelést.

A 90-es években erősödött fel egy olyan törekvés, amely nem kérdőjelezi meg ugyan a nevelők munkájának jelentőségét, de kísérletet tesz a pedagógiai és nevelési funkciók háttérbe szorítására. Ennek az álláspontnak egyik vezető képviselője Garami Lajos (1991, 1997), aki szerint „a nevelői tevékenység olyan szociális munka, amely az elítélt társadalmi beilleszkedését nem kizárólag személyiségének megváltoztatásával kívánja elősegíteni, hanem azoknak a neuralgikus pontoknak a megkeresésével, amelyek akadályozzák az adekvát alkalmazkodást”.

Álláspontom szerint a fenti törekvés a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés – és ennek folyamányaként az elítéltek reszocializációja – szempontjából egyszerre jelent veszélyforrást, ugyanakkor a kezelési-nevelési tevékenységrendszer gazdagodásának esélyét is magában hordozza.

A korrekciós nevelés talajvesztésének és identitászavarának korábban bemutatott kialakulása nélkülözhetetlenné teszi a változtatást, az elmélet és a gyakorlat korszerűsítését. A pedagógiai és nevelési funkciók megkérdőjelezése a „büntőnevelés” rendszere átformálásának egyik markáns irányvonalát és egyben rugóját is jelenti.

A konstruktív életvezetés kialakítását célul elfogadó büntetés-végrehajtási korrekciós nevelési törekvések rendszerré szervezésének igénye és gyakorlati alkalmazása fontosságának hangsúlyozása hazánkban az elmúlt néhány évben erősödött fel. Hazai képviselői: Módos Tamás (1998) és e jelen dolgozat szerzője. (Ruzsonyi, 1997., A, B.)

A szerzők megítélése a korrekciós pedagógia neveléstudományi jellemzőit illetően eltérő [Módos szerint „a büntetés-végrehajtási nevelést nem tekinthetjük önálló diszciplínának” (Módos, 1988., 5. p.), míg én a büntetés-végrehajtási korrekciós pedagógia önálló nevelési szakterületként történő elfogadtatására teszek kísérletet (Ruzsonyi, 1998.)], de a büntetés-végrehajtási nevelés céljában egyetértünk, és az annak megfelelő módszertan kialakításának fontosságát mindketten hangsúlyozzuk.

A fentiekben ismertetett különböző viszonyulási formák természetesen nem azonos súllyal képviseltetik magukat a publikációkban és a szakmai fórumokon. Az első három álláspont („semmi sem működik”; a börtön törvényszerűen személyiségromboló intézmény; a kötelező „megjavítás” etikai kifogásolása) napjainkban csak rendkívül ritkán kap hangot, képviselői az idők folyamán finomították, vagy feladták álláspontjukat. Nevelésméleti szakembereket nem találunk a sorakban.

A régi, ideologikus elvárások intenzív továbbélését (4. álláspont) azoknál az idősebb büntetés-végrehajtási nevelőknél, illetve pedagógusoknál találjuk, akik három-négy évtizedet tisztességesen végigdolgoztak a gyakorlatban. Ők nem tudták, vagy nem akarták feladni korábbi elképzeléseiket, és inkább visszavonultak az aktív munkából vagy elhagyták a pályát.

Aktívan publikáló nevelésméleti szakemberek anyagaiban ma már nem találkozunk az elmúlt korszak célrendszerének és terminológiájának továbbélésével.

Az utolsó két álláspont (szociális munka, Garami, valamint a konstruktív életvezetés kialakítása, Módos és Ruzsonyi) ütköztetése, majd közelítése segítheti egy ígéretes nevelésméleti rendszer alapjainak lerakását.

Garami Lajos törekvésének háttérében vitathatatlanul a korrekciós nevelés megújításának szándéka áll. Túl kíván lépni a hagyományos (vagy akár kiterjesztett) nevelésértelmezésen és a szociális munka⁷ szemlélete és módszertana alapján kívánja (át)szervezni a korrekciós tevékenységet. Az általa képviselt irányzat érdeme, hogy a szociális környezet fontosságának felismerésével és hangsúlyozásával jelentősen kiszélesítette a fogvatartottak szabadulását követő beilleszkedés esélyét növelő programok körét, valamint álláspontjának közel egy évtizeden keresztül történő hangoztatásával hozzájárult a paternalista megközelítés hibáinak feltárásához és gyakorlatának háttérbe szorításához. A hazai szakirodalomban egyedülként elemezte a nevelők körében – a fogvatartottak irányába – gyakran kialakuló káros pszichés beállítódás mechanizmusát, és felhívta a figyelmet annak veszélyeire. Rámutatott a folyamat kognitív és érzelmi háttérére; miszerint a „klasszikus” büntetés-végrehaj-

tás a fogvatartottakat nem tekintette mentálisan teljesen egészséges embereknek. Ez a beállítódás jelentős mértékben erősítette a nevelőkben a mindenhatóság érzését, és mivel a fogvatartottakhoz képest – helyzetükből adódóan – fölérendelt helyzetben voltak, úgy érezték, hogy csak ők tudják azt, hogy mi a jó a fogvatartottaknak. Ez a hozzáállás még a legjobb szándék ellenére is káros volt, hiszen akadályozta a fogvatartottakat abban, hogy önállóan oldják meg problémáikat (vö. Garami, 1997).

Garami a büntetés-végrehajtási nevelés korlátainak és belső ellentmondásainak ismeretében a korrekciós nevelés megújításának irányát a nevelői szerepkör „menedzseri szerepkörre” történő átalakításában látja, ami végső soron a pedagógiai személyiségformálás létjogosultságának tagadását jelenti. A nevelői szerep általa javasolt új felfogása a „segítői foglalkozás” tevékenységi körébe, azon belül leginkább a szociális munka keretei közé illeszkedik. (Garami, 1997.)

A pedagógiai tények, a nevelés elméletével és gyakorlatával kapcsolatos felismerések ugyanakkor arra utalnak, hogy a nevelési folyamatban a magatartás- és tevékenységformálás a személyiségfejlesztéssel egységben történik, a nevelési folyamat keretében a célzott magatartás- és tevékenységformák személyiségbeli determinánsait kell kiépíteni. Ez a folyamat pedig elképzelhetetlen az adott személy aktuális személyiségstruktúrájának szándékolt formálása nélkül. Természetesen nem erőszakos „behatolásról” van szó, a nevelő és a nevelt tartalmi együttműködése az eredményes nevelési tevékenység szükséges, de nem elégséges feltétele.

A korrekciós nevelés igényének feladása – és még inkább tagadása – jelentős veszélyforrás, hiszen a fogvatartottak kö-

rében jellemzően meglévő pedagógiai deficit fixálásához, esetenként elmélyüléséhez vezethet. Véleményünk szerint a korrekciós nevelés nem elégedhet meg a fogvatartott „magatartásának támogatásával”, sokkal inkább törekednie kell a társadalmilag értékes, de egyénileg is eredményes magatartás és tevékenység formáinak kialakítására.

Módos Tamás a büntetés-végrehajtási korrekciós kezelés/nevelés megújítását elképzelhetetlennek tartja a nevelés primátusának biztosítása nélkül. Véleménye szerint napjainkban – a korrekciós nevelés válságának időszakában – „még fokozottabban szükséges kijelenteni, hogy szükség van a fogvatartottak pozitív irányú befolyásolására, és ennek egyik adekvát eszközére, a nevelésre”. Álláspontjának alátámasztására a nevelők sokrétű feladatának pedagógiai irányultságát emeli ki: „Az elítélt általában a problémák egész sorával küszködik. A megoldásban döntő szerepe személy szerint neki van, a nevelőknek a pedagógia eszközeivel kell segíteniük; az oktatási, műveltségi hiányosságokat pótolni; morális, kapcsolati problémáit felismerni, feldolgozni, megoldani; konkrét helyzetekben viselkedését befolyásolni (autonóm vezérlési hiányosságokat pótolni); önismereti, önértékelési problémáit megoldani. Ehhez járul még a fogvatartottak együttélésének, tevékenységének szervezése, a környezethez való viszony alakítása, és a feltételeknek való megfelelő elérése, mind megannyi klasszikus pedagógiai feladat.” (Vö.: Módos, 1996.)

A szerző pedagógiai elkötelezettsége vitathatatlan, ugyanakkor a fogvatartottak önkéntes és tevékeny közreműködésének igénye nem fogalmazódik meg az általunk szükségesnek tartott mértékben.

A korrekciós munka megújítása legkorszerűbb irányvonalának képviselői a nevelési eszme feladása helyett annak aktualizálására törekednek. (Vö.: Dünkél, idézi Lőrincz, 1992.) Tari Ferenc a büntetés-végrehajtás intézményének egészére vonatkozó álláspontja szerint: „Az újrafo-galmazott, az európai normáknak megfelelő cél- és feladatrendszer megköveteli, hogy a nevelés, kezelés kérdésében is változzon szemléletünk és gyakorlatunk.” Egyetértünk a szerző azon véleményével is, hogy „a reszocializációnak – a joghátrány érvényesítése mellett – változatlanul a büntetés-végrehajtás fő céljának kell maradnia, azonban a hagyományokhoz képest sokkal nagyobb hangsúlyt kell kapnia ebben a folyamatban az elítélt önkéntességének, aktivitásának, és saját sorsa alakulása iránti felelősségérzetének. A nevelő klasszikus szerepe átalakulóban van, bizonyos vonatkozásaiban egyre inkább hasonlít a szociális munkáshoz, aki gondozottjainak életviszonyaival és személyiségével egyszerre foglalkozik, miközben segíti, támogatja abban, hogy megtalálja helyét”. (Tari, 1995, 10. p.)

A fejlett nyugati és tengerentúli országok korrekciós munkáját a 70-es évek közepétől jellemzi az elítéltek egyoldalúan pszichológiai-pedagógiai alapú kezelésétől való elfordulás, ezzel párhuzamosan a társadalomba történő visszailleszkedést segítő szociális nevelés koncepciójának előtérbe kerülése. E szemléletváltásnak – többek között – oka volt az a felismerés, hogy a börtönben levő, többségében hátrányos szociális helyzetű rétegből kikerült elítéltek társadalomba visszavezetéséhez személyiségük és az azt körülvevő szociális közeg együttes figyelembevételére van szükség. (Lőrincz-Nagy, 1998.) Tulkens szerint: „Eltávolodtunk azoktól a rezsimektől, amelyeknek a célja kifeje-

zetten az elítéltek magatartásának és viselkedésének megváltoztatása, s közeledünk olyan modellekhez, amelyek a társadalomba való sikeres visszatérés kilátásait javító szociális készségek és személyes erőforrások fejlesztésén alapulnak.” (Tulkens, 1990.)

Az említett országokban lényegesen egyszerűbben és zökkenőmentesebben zajlott le az átmenet, hiszen a nevelők tevékenységében az elmúlt huszonöt évben már nem a pszichológiai beavatkozás dominált, a pedagógiai irányultság pedig korábban is visszafogott volt. [Erre utal a hazai „nevelő”-nek megfelelő beosztás elnevezése, counsellor — tanácsadó; social worker — szociális munkás; youth worker — ifjúsági munkás; case work manager — (szociális) ügyintéző.]

Esetükben tehát presztízsérdekek egyáltalán nem játszottak szerepet, kizárólag szakmai vonatkozásai voltak – és vannak – a kezelési felfogás változásának. Valószínűsíthetően ezért is indukált kevesebb indulatot a korrekció célrendszerének letisztulása. (A 70-es évek közepének ádáz szakmai polémiai ugyanis már teljesen lecsendesedtek.)

Véleményem szerint a korrekciós nevelés megújításakor a hagyományos nevelői munka pedagógiai tartalmának megőrzése mellett a nyugati szakirodalom által körvonalazott szociális nevelés legkarakteresebb jellemzői⁸ érvényesítésére célszerű törekedni. Álláspontom szerint a korrekciós nevelés tevékenységi körének ilyen jellegű átstrukturálása a fogvatartottak olyan személyiségformálásának feltételét teremtheti meg, amely az elítéltek önkéntes együttműködésén és döntési felelősségén alapszik, tiszteletben tartja a fogvatartottak szuverenitását és önbecsülését, valamint kerüli az intim térbe való kéretlen beavatkozást.

Amennyiben a korrekciós munkában a személyiségformálás igényét feladnánk, akkor többé nem beszélhetnénk nevelésről, hiszen a tevékenység alappremisszája, az érték közvetítés vagy értékteremtés, a „növelés”, illetve fejlesztés nem valósulhatna meg.

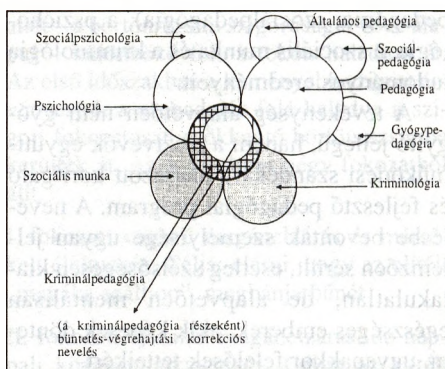
Az új koncepció kialakításához olyan látásmódra – és még inkább szakmai érvrendszere – van szükségünk, amely képes integrálni a bv. intézetben a pedagógiai módszerek alkalmazását a fogvatartottak és a környezetük közötti konfliktusok megoldására irányuló szociális és pszichológiai módszerek alkalmazásával.

Garami Lajos a már többször citált tanulmányát azzal zárja, hogy: „Nincs annak semmi akadálya, hogy továbbra is a nevelési szót alkalmazzuk. Ezt diktálják a hagyományaink...” (Garami, 1997., 80. p.) Véleményünk szerint is a „nevelés” szót kell használnunk, de korántsem csupán hagyománytiszteletből...

Napjainkra az a sajátos helyzet alakult ki, hogy a kriminálpedagógia mint önálló, illetve önállósodásért küzdő szakterület létezését kizárólag annak – nagyon szűk körű – művelői (S. Németh-Szentirmay, 1956; Pál, 1974, 1997; Balogh-Pál, 1975; Pál-Kemény, 1987; Volentics, 1997) hangoztatják, a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés létezéséről pedig a tágabb pedagógiai szakma egyszerűen nem vesz tudomást. Jól szemlélteti a nevelésemlelti szakirodalom „nagyvonalúságát”, hogy a – tudásunk szerint – legutóbb megjelent rendszerteremtő szándékú mű (Czike Bernadett: Bevezetés a pedagógiába) a pedagógia tudományágainak felsorolásakor még utalás szintjén sem említi a kriminálpedagógiát, illetve a büntetés-végrehajtási nevelést. A szerző szerepelteti az általános pedagógiát, a pedagógiatörténetet, iskolapedagógiát, a szakképzés peda-

gógiáját, a szabad idő pedagógiáját, szexualpedagógiát, szociálpedagógiát, gyógypedagógiát és a felnőttoktatást. (Czike, 1996, 10. p.) A felsorolt tudományágak azonban nem fedik le teljes egészében a pedagógia tevékenységi körét. A bűnelkövetőkkel és a kriminálisan veszélyeztetett helyzetben levő mentálisan egészséges emberekkel⁹ történő pedagógiai foglalkozás hiátusa szembeötlő, és ennek következményeként a célorientált nevelési szakterület tudományos igényű megközelítése csak nyomokban fedezhető fel.

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés helyzetének bemutatásához nélkülözhetetlen a kriminálpedagógia rendszertani tagozódásának felvázolása. Véleményem szerint a kriminálpedagógia mind elméletében, mind gyakorlatában a pedagógia tudományágai közül leginkább az általános pedagógia¹⁰, a szociálpedagógia¹¹ és a gyógypedagógia¹² által feltárt tudományos-elméleti összefüggésekre támaszkodott.

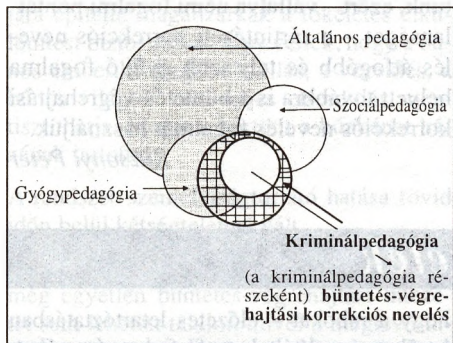

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés a kriminálpedagógia szerves részét képező nevelési szakterület, amely önálló nevelésméleti koncepcióval rendelkezik.

Célja a konstruktív életvezetés megalapozásának segítése bűnelkövetők és kriminálisan veszélyeztetettek körében, azaz olyan büntetés-végrehajtási korrekciós nevelési eljárás kidolgozása, amely társadalmilag elfogadott, de egyénileg is eredményes magatartás- és tevékenységformák kialakítására, valamint a már meglévő pozitív tulajdonságok és viszonyulási formák tudatosítására és elmélyítésére irányul. Ennek érdekében vizsgálja a kriminalizálódás folyamatának pedagógiailag megragadható csomópontjait. Szakmódszertana felhasználásával részt vállal a prevencióban és a rehabilitációban.

Alkalmazására elsődlegesen (zárt)intézeti körülmények között kerül sor, de – preventív céllal – kiterjedhet a veszélyeztetett (élet)helyzetben levő, illetve antiszociális magatartást tanúsító fiatalok és felnőttek intézeten kívül szervezett segítő programjaira, illetve az utógondozásra is.¹³

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés a kriminálpedagógia által feltárt törvényszerűségek mellett felhasználja az általános és más szakpedagógiák (gyógy-

A kriminálpedagógia elsősorban a pedagógia, a pszichológia (ezen belül súlyozottan a szociálpszichológia), a szociális munka és a kriminológia ismeretanyagát és tudományos eredményeit felhasználva alakítja ki a saját tudományos rendszerét és szakspecifikus gyakorlatát.

pedagógia, szociálpedagógia), a pszichológia, a szociális munka és a kriminológia tudományos eredményeit.

A tevékenység alapvetően nem gyógyító jellegű, hanem a résztvevők együttműködési szándékára alapozott korrigáló és fejlesztő pedagógiai program. A nevelésbe bevontak személyisége ugyan jellemzően sérült, esetleg szélsőségesen kialakulatlan, de alapvetően mentálisan egészséges emberek, akik képesek dönteni, ugyanakkor felelősek tetteikért.

Az általános pedagógiától markánsan különbözik: a nevelési folyamat alanyaiiban, a pedagógiai szituációban és körülményekben, valamint az alkalmazott módszerekben.

A sajátosságokat elemezve a fenti meghatározás nemcsak a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelésre igaz, be kell látnunk, hogy a tevékenységi terület leszűkítése indokolatlan. A nevelőintézetekben és a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó pedagógiai, illetve nevelési tevékenység lényegi jegyeiben megegyezik, ezért alapkategóriaként a zártintézeti korrekciós nevelés fogalmának elfogadását és bevezetését javasoljuk.

A zártintézeti korrekciós nevelés fogalma szélesebb tevékenységi kört jelöl, mint önmagában a büntetés-végrehajtási

korrekciós nevelés, vagy a nevelőintézeti nevelés. Generális jellemzője, hogy külső kényszer következményeként (preventív intézkedés, bírói ítélet, kötelezően előírt viselkedési szabályok) jön létre a nevelési helyzet, amelyből a nevelés alanyai képtelenek következmények nélkül teljes egészében kilépni.

A zártintézeti jelleg nem biztonsági kategóriát jelent tehát, inkább arra a presszióra utal, amely az érintettek egyes állampolgári jogait kisebb-nagyobb mértékben korlátozza (szabad mozgás, tartózkodási hely megválasztása, szólásszabadság, egyesülési jog stb.), illetve az alapvető szükségletek egy részének (például szexualitás) kielégítését teszi lehetetlenné vagy nehézkesé. A zártintézeti korrekciós nevelést megvalósító intézményrendszer az alternatív ambuláns formától a fénnyitott intézeteken át egészen a zárt fegyházig terjed.

E dolgozat témájából adódóan ugyanakkor a továbbiakban is a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelésre összpontosítunk, ezért – vállalva némi fogalmi pontatlanságot – a zártintézeti korrekciós nevelés átfogóbb és teljesebb gyűjtő fogalma helyett továbbra is a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fogalmát használjuk.

Ruzsonyi Péter

Jegyzetek

¹Sokan a verést nevezték – és még ma is nevezik – „biblikus nevelésnek”. Nézetük igazolására általában három verset idéznek a Példabeszédek könyvéből: 23,13; 29,15; 13,24. a verés jelentőségének és létjogosultságának alátámasztására.

²Az első börtönrendszer a közösrendszer volt. Ez a rendszernek jóformán nem is nevezhető szisztéma lényegében azt jelentette,

hogy a rabokat – előzetes letartóztatásban levőket és elítélteket, férfiakat és nőket, gyermekeket és aggokat, egészségesekeket és beteget, normálisokat és elmebeteget, elsőbűntényeket és visszaesőket – együtt, egyetlen nagy hodályban őrizték válogatás nélkül, éjjel és nappal.

Az osztályozás gondolata akkor még fel sem merült, így a javító-jobbító szándék sem.

³A tömlöcök a hűbéri társadalom föld alatti pincéi, vermei, kazamatái nem az elítéltek szabadságvesztés-büntetésének letöltésére jöttek létre – mivel akkor ez a büntetés nem még nem is létezett –, hanem kimonottan őrzési célokat szolgáltak. A fogva tartásnak nem büntetés, hanem fenyegetés volt az igazi célja, amely a jobbágyközösség munkára kényszerítésére szolgált első sorban. Gyakori volt, hogy tömlöcben csupán azokat tartották fogva, akik elítélésükre vártak, vagy az ítéletet követően kivégzésükig, testcsonkításukig, megveretésükig maradtak vissza.

⁴A magány- vagy magánelzárás rendszerét (solitary system) születési helye szerint philadelphiai rendszernek is nevezik. (Névadója, a philadelphiai Eastern Penitentiary 1828-ban nyílt meg.)

Érdeme volt, hogy előrelépést jelentett a közös rendszerrel szemben. A koncepció alapja a kvéker vallásos felfogásnak megfelelően, az elítéltek teljes elkülönítése a szabadságvesztés-büntetés egész tartamára, hiszen a bűncselekményt vallási értelemben bűnnek tekintették, ezért a büntetés a legteljesebb vezeklés volt. A kolostori cellák mintájára építette magánzárkák a tökéletes elkülönítést biztosították. Úgy vélték, hogy a bűnös embert a magába szállás, a vezeklés, a bűnös világtól való teljes elfordulás megtisztíthatja. Magát a börtönt a bűnbánat házának tartották.

A rendszer személyiségtorzító hatása rövid időn belül kétségtelenné vált.

⁵Magyarországon a XIX. század közepén még egyetlen büntetés-végrehajtási intézetet sem lehetett találni, mivel a meglevő intézményrendszert nem a szabadságvesztés-büntetés – mint önálló büntetési nem – letöltésére használták. Funkciójuk mindössze a bebörtönzöttek megőrzése volt, amely a kivégzésig, testcsonkításig, esetleg a megveretésig tartott.

⁶Az ír fokozatos rendszer lényege, hogy az elítélt a szabadságvesztés-büntetés ideje

alatt – a börtönrezszim szigorúságát véve alapul – különböző fokozatokon haladjon át. Az első időszakban a keményebb szigorú érvényesítő, a szabadulás felé haladva a szigorú fokozatosan csökkentő börtönrezsimbé kerültek át. Az ír rendszer négy fokozatból állt.

I. fokozat: szigorú magánelzárás és mérsékelt élelmezés. Célja: elérni, hogy az elítélt „magába szálljon”, megbánja bűnét.

II. fokozat: éjszakai magánelzárás, de nappali közös munkavégzés. Célja: az elítélt „feloldódjon”, közeledjen a normális közösségi élethez.

III. fokozat: munkavégzés az átmeneti, úgynevezett közvetítő intézetekben. Az elítélt már nem mint rab dolgozott, hanem mint munkás. Célja: az elítéltet fokozatosan vezessék vissza a társadalmi életbe.

IV. fokozat: a büntetés háromnegyed részének letöltése utáni feltételes szabadság. Célja: a bebörtönzés alatti „megjavulás” gyakorlati ellenőrzése.

⁷Garami Lajos a szociális munka meghatározása során helyeselhető álláspontot képvisel, amikor olyan segítő, támogató tevékenységként értelmezi azt, amely nem törekszik arra, hogy megoldja a problémákat a kliens helyett, hanem felajánlja segítségét, szakértelmét, de úgy, hogy az érintett magoldja meg a helyzetet.

⁸A „szociális nevelés” legkarakteresebb jellemzői: nem vállalja a bűnözést kiváltó környezeti hatások elleni harcot, de az elítélttel együttműködve megkísérli azokat az életlehetőségeket megkeresni, amelyek növelik társadalmi érvényesülésének, boldogulásának esélyeit: kerüli az intim térbe való kéretlen beavatkozást, inkább az elítélt érdekeinek képviselésével, motivációjuk felkeltésével, tanácsadással próbálja a társadalmi adaptációt elősegíteni.

⁹A jelen dolgozatban tudatosan minősítem a fogvatartottakat „mentálisan egészséges”

embereknek (51. p.). Meglehet, hogy jobb kifejezést is lehetne találni, de ezzel is nyomtatékosítani kívánom azon álláspontomat, amellyel elhatárolom magam a hajdani pszichológiai és klinikai aspektusú treatment ideológia felfogásától, amely az elítéltet „gyógyításra szoruló betegnek” tartotta. Az általam elképzelt tevékenység alapvetően nem gyógyító jellegű, hanem a résztvevők együttműködési szándékára alapozott korrigáló és fejlesztő pedagógiai program, amelynek meghatározó szereplője az elítélttel jelentős időmennyiségben foglalkozó nevelő.

¹⁰A Czike-féle meghatározás szerint: Az általános pedagógia – amelyet néha rendszerző pedagógiának is neveznek – célkitűzései közé tartozik, hogy a pedagógia, a nevelés és a tanítás területén alapvető ismeretekre tegyen szert, és ezeket az ismereteket rendszerezze. (Czike, 1996.)

¹¹A Czike-féle meghatározás szerint: A szociálpedagógia magába foglalja a családon, iskolán és szakmán kívüli nevelést, amely a negatív élethelyzetek – mint például nélkülözés, szűkölködés vagy függőség – kialakulásának megelőzését, kiküszöbölését vagy akár teljes megszüntetését veszi célba. (Czike, 1996.)

¹²A Czike-féle meghatározás szerint: A gyógypedagógia mozgássérültekkel és fogyatékosokkal foglalkozik, akiknél a hagyományos nevelés sérülésük, illetve fogyatékoságuk miatt nem elegendő. (Fogyatékoság: olyan bizonyíthatóan testi, lelki vagy szellemi sérülés, illetve betegség fen-

állása, amelynek hatásai annyira súlyosak, hogy az érintett személy számára hihetetlen megterhelést jelentenek, és amelyeket belátható időn belül nem lehet megszüntetni.) A fogyatékoság fajtáinak csoportosítása: szellemi fogyatékoság, tanulási nehézség, vakság, gyengén látás, sükettség, nagyothalás, testi fogyatékoság, nyelvi fogyatékoság (többszörös dadogás, akusztikus agnózia, mutizmus stb.). (Czike, 1996.)

Az említett szerző meghatározásánál korszerűbb a Pedagógiai Lexikon szócikke, miszerint: a gyógypedagógia pedagógiai dominanciájú önálló, komplex tudomány. A tágabb értelemben vett gyógypedagógia a fogyatékosokkal összefüggő teljes jelenségek körét vizsgálja: a fogyatékosok kórereditét, kóros mechanizmusát, a fogyatékosok fejlődésmentét, személyiségzavarozását, pszichés jelenségeit, társas környezetét, szocializációs folyamatokat, rehabilitációs lehetőségeit és formáit stb. A szűkebb értelemben vett gyógypedagógia a fogyatékosok speciális pedagógiai tudománya, a fogyatékosok nevelhetőségének lehetőségeit, személyiségük kibontakoztatásának múltját, oktatásuk, nevelésük cél-, feladat-, eszköz-, színtérrendszerét és eredményességét vizsgálja, kutatja optimális szocializációjuk és sikeres rehabilitációjuk szolgáltatáiban. (Mesterházi, 1997.)

¹³A szabadságvesztés-büntetésből szabadult fiatalok és felnőttek intézetén kívüli szervezett segítő programjai, illetve a reális eredménnyel kecsegtető segítő, támogató utógondozás intézményrendszere még nem alakult ki.

Felhasznált irodalom

Bábosik I. (1994): A nevelés folyamata és módszerei. Leopárd Könyvkiadó Kft., Budapest. Balogh L.-Pál L. (1975): Kriminálpedagógia (főiskolai jegyzet, kézirat).

Balogh L.-Pál L. (1975): Kriminálpedagógia (főiskolai jegyzet, kézirat).

Buda B. (1994): A deviáns magatartásformák visszaszorításának és megelőzésének lehetőségei. In: Devianciák Magyarországon. (Szerkesztette Münnich I.-Moksony F.) Közélet Kiadó.

Czike B. (1996): Bevezetés a pedagógiába. Szöveggyűjt. (Szerk. Czike B.) Eötvös J. Könyvkiadó, Bp.

- Dünel F. (1990):** Freiheitsentzug für junge Rechtbrecher. Situation und Reform von Jugendstrafe, Jugendstrafvollzug, Jugendarrest und Untersuchungshaft in der Bundesrepublik Deutschland und im internationalen Vergleich. Bonn, 509-583 p. Idézi: Lőrincz, 1993.
- Finkey F. (1922):** Büntetés és nevelés, Budapest.
- Földvári J. (1987):** Kriminálpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 256. p.
- Gáfor és munkatársai (1989):** Büntetés-végrehajtási pedagógia. RTF, Büntetés-végrehajtási Tanszék.
- Garami L. (1991):** A szociális munka helye és szerepe a büntetés-végrehajtás gyakorlatában. Börtönügyi Szemle, 1991/1., 5-17. p.
- Garami L. (1997):** Támogató háttér (A nevelői funkció változásáról). BSz, 1997/3. 71-80. p.
- Gonczi K. (1977):** A rehabilitációs ideológia „csődje”. Börtönreformok az amerikai kontinensen. Jogtudományi Közlöny, 1977/12., 659-663 p.
- Gonczi K. (1991):** Bűnös szegények. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Grapendaal M. (1990):** The Inmate Subculture in Dutch Prisons. British J. Criminology 1990. Vol. 30. No. 3.
- Kovács Á. (1994):** A büntetésről és a börtönről. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- Lőrincz J.-Nagy F. (1997):** Börtönügy Magyarországon. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Budapest.
- Lőrincz J.-Nagy F. (1998):** Büntetés-végrehajtási jog. Jegyzetkézirat.
- Lőrincz J. (1993):** A fiatalok szabadságelvonással járó büntetőjogi szankcióinak végrehajtása. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- Lukács T. (1979):** Feljegyzések az élők házárol. Gondolat, Budapest.
- Lukács T. (1987):** Szervezett dilemmánk, a börtön. Magvető Kiadó, Budapest.
- Makarenko, A. Sz. (1955):** Művei, Budapest, 5. kötet., 325. p.
- Martinson, R. (1974):** „What Works? Questions and Answers about Prison Reform.” The Public Interest, 1974/35., 22-54 p.
- Mezey B. (1995):** A magyar polgári börtönügy kezdetei. Osiris-Századvég, Budapest.
- Mezey B. (1996):** Rabgondozás. A reszocializáció történelmi tendenciái. Börtönügyi Szemle, 1996/4., 135-146. p.
- Módos T. (1998):** Büntetés-végrehajtási nevelés. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Pál L.-Kemény F. (1987):** Kriminálpedagógiai és kriminálpedagógiai szakszótár. A BM Művelődési Háza, Budapest, 70. p.
- Pál L. (1976):** Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Pál L. (1997):** Kriminálpedagógiai szócikk. Pedagógiai Lexikon, Keraban Könyvkiadó, Budapest, 321. p.
- Palmer, T. B. (1991):** Intervention with juvenile offenders: recent and long-term changes. In: Intensive Interventions with High-Risk Youth: Promising Approaches in Juvenile Probation and Parole, edited by Troy L. Armstrong, Monsey, N. Y: Criminal Justice Press, 85-120. p.
- Preiser, W. (1954):** Das Recht zu stafen, Festschrift für Edmund Mezger zum 70. Geburtstag, München-Berlin. Idézi Földvári J. (1970): A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Ruzsonyi P. (1998):** A destruktív életvezetés kialakulását előidéző tényezők. In: Új tehetségek és kutatási eredmények a hazai neveléstudományban. (Szerkesztette Bábosik I.-Széchy É.) ELTE BTK, Neveléstudományi Tanszék, Budapest, 210-219. p.
- Ruzsonyi P. (1997/A):** Új megközelítés. (A konstruktív életvezetés megalapozásának korrekciós pedagógiai rendszere.) Börtönügyi Szemle, IM BVOP, Budapest, 1997/4., 82-95. p.
- Ruzsonyi P. (1997/B):** Kognitív tréning a büntetés-végrehajtásban. Gyermekvédelem, nevelőközösségek. FICE-kiadványok, Budapest, 1997/2., 1-12. p.
- Tari F. (1995):** Előterjesztés a kormány részére a büntetés-végrehajtás működésének és fejlesztésének egyes kérdéseiről. BVOP Archívum, kézirat.
- Tavassy T. (1978):** A szabadságvesztés-büntetés és problémái. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XV., 292. p.
- Tulkens H. (1990):** A kezelés fogalma az Európai BörtönSzabályokban. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 1990/5., 49-57. p.
- Vass L. (1998):** A fiatalkori bűnözés pedagógiai kérdései, Belügyi Szemle, 113-123. p.
- Volentics A. (1997):** Kriminálpedagógia szócikk. Pedagógiai Lexikon, Keraban Könyvkiadó, Budapest, 321-322. p.